O‘ZBEK TILIDA SO‘ROQ KONSEPTINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Isroilova Firuza Yashinovna
Navoiy davlat universiteti, Tillar fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘zbek tilida so‘roq konseptining leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. So‘roq birliklarining til tizimidagi o‘rni, ularning ma’no ifodalash imkoniyatlari hamda nutq jarayonidagi kommunikativ vazifalari yoritiladi. Shuningdek, o‘zbek tilida so‘roq ma’nosini ifodalovchi leksik birliklar, xususan so‘roq olmoshlari, so‘roq yuklamalari va so‘roq gaplarning semantik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: so‘roq konsepti, leksik-semantik xususiyatlar, so‘roq olmoshlari, so‘roq gap, semantika, kommunikativ vazifa.

Tilshunoslikda konsept tushunchasi inson tafakkuri va til o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalovchi muhim kategoriyalardan biridir. Konsept inson ongida shakllangan bilimlar, tasavvurlar va tajribalarning umumlashgan ko‘rinishi bo‘lib, til orqali ifodalanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, so‘roq konsepti ham insonning bilish jarayoni bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan lingvistik hodisalardan biri hisoblanadi. So‘roq insonning noma’lum ma’lumotni aniqlashga, voqea-hodisalarning mohiyatini bilishga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqadi.

O‘zbek tilida so‘roq ma’nosi turli til vositalari orqali ifodalanadi. Bular qatoriga so‘roq olmoshlari, so‘roq yuklamalari, intonatsiya hamda so‘roq gaplar kiradi. Ushbu

vositalar tilning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi va nutq jarayonida muhim vazifani bajaradi. Ayniqsa, so‘roq olmoshlari so‘roq konseptining asosiy leksik vositalaridan biri bo‘lib, ular nutqda noma’lum shaxs, predmet yoki hodisani aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, *kim, nima, qayer, qachon, qanday, nega* kabi so‘zlar ma’lum bir semantik guruhlarga mansub bo‘lib, ular shaxs, predmet,

vaqt, sabab yoki usul haqidagi ma’lumotni aniqlash uchun qo‘llanadi.

So‘roq olmoshlari o‘zining semantik xususiyatlariga ko‘ra turli ma’no guruhlariga ajraladi. Masalan, *kim* so‘zi shaxsni bildiradi, *nima* predmet yoki hodisani ifodalaydi, *qayer* joyni, *qachon* vaqtni, *nega* sababni, *qanday* esa holat yoki usulni bildiradi. Bu birliklar nutq jarayonida muayyan ma’lumotni aniqlashtirish hamda suhbatdoshdan kerakli axborotni olish imkonini yaratadi.

So‘roq konseptining leksik-semantik xususiyatlari nutq jarayonida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. So‘roq gaplar orqali muloqot ishtirokchilari o‘rtasida axborot almashinuvi jarayoni amalga oshadi. Bunda so‘roq birliklari faqat ma’lumot olish vositasi sifatida emas, balki nutqning emotsional va ekspressiv jihatlarini ifodalashda ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, ayrim so‘roq gaplar ritorik ma’no kasb etib, fikrni kuchaytirish yoki muayyan munosabatni bildirish uchun ishlatiladi.

Shuningdek, o‘zbek tilida so‘roq ma’nosini ifodalashda intonatsiya ham muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqda ohangning ko‘tarilishi yoki pasayishi orqali ham so‘roq ma’nosi ifodalanishi mumkin. Bu esa so‘roq konseptining nafaqat leksik, balki fonetik jihatdan ham muhimligini ko‘rsatadi.

So‘roq konsepti tilning kommunikativ tizimida muhim o‘rin tutadi. U inson tafakkuridagi bilish jarayonini aks ettiradi hamda nutq jarayonida axborot almashuvini

ta’minlaydi. Shuningdek, so‘roq shakllari orqali suhbatdoshlar o‘rtasida muloqot jarayoni faollashadi, fikr almashish imkoniyati kengayadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida so‘roq konsepti til tizimining muhim semantik va kommunikativ komponentlaridan biri hisoblanadi. So‘roq olmoshlari, so‘roq gaplar, so‘roq yuklamalari va intonatsiya orqali ifodalanadigan so‘roq ma’nosi nutq jarayonida axborot almashuvini ta’minlash, bilish faoliyatini faollashtirish hamda kommunikativ jarayonni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shu sababli so‘roq konseptining leksik-semantik xususiyatlarini o‘rganish tilshunoslikda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: Fan, 2012.
2. Shukurov Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
3. Yo‘ldoshev B. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2008.
5. Mahmudov N. **Til va tafakkur.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2013.